

SZILASI LÁSZLÓ

CSONKA NAP AVAGY A SZINEKDOCHÉK ROMBOLÁSÁRÓL
Kemény István: *Egy nap élet*

REZÜMÉ

A dolgozat Kemény István: *Egy nap élet* (1996) című versét vizsgálja. Ez a mű, központi mozzanatként, az egyéni tapasztalat összegzésére és a felülről jövő mesteri rontásra épül. Az értelmezés – a hiba poétikájának részleges áttekintése után – arra keres választ, hogy Kemény verse hogyan ront. Baka és Petri kontextusában lesz világos, hogy az ezredforduló környékén poétikailag lehetetlenné vált az életösszegző szinekdokhék létrehozása.

KULCSSZAVAK: összegzés, rontás, hiba, poétika, szinekdokhé.

ABSTRACT

Incomplete Day or the Since of the Synecdoches – István Kemény: One Day Life (A Silent H, 1996, 51–53.)

The paper examines István Kemény's poem *One Day Life* (1996). This work is central to the summons of personal experience and the mastery of breakdown initiated from above. A partial review of the poetics of error is followed by unfolding the main problem: how Kemény's poem is getting marred. In the context of Baka and Petri, it will be clear that around the turn of the millennium the creation of a lifetime synecdoche has become poetically impossible.

KEYWORDS: summary, breakdown, error, poetics, rhetoric, synecdoche.

Kemény István: Egy nap élet¹

Harmincháromból huszan maradtunk, tizenöt év után
szép ez is,
Egy óra múltán a kocsmáros behordta fölöslegessé vált
székeit.

¹ KEMÉNY István, *A néma H*, Pesti Szalon, Budapest, 1996, 51–53.

Férfiak és nők, fiúk és lányok, június, este,
sátortető,
Könnyű zsvaj volt, nagy szavakkal előre föl nem
törhető.

Nagy szavak váltak könnyű zsvajjává, tizenegy autó
odakint,
Huszan maradtunk: húsz ruha és pénz, tizenegy autó:
a valamink.

S máris megy kettő: „tudod, a kölkök nélkülem nem
aluszna el”,
A másikért meg itt a férje: a sövény fölött már
ott a fej,

Valaha fontos a harmadik volt: pohárral áll, hogy
menni fog,
Az asztal mögé bezárva ültem, mutattam: „kibújni
sem tudok”.

Valami szél jött és bodzaszag volt, eltelt a második
óra is,
Mutatta: „hány van?”, mutattam: „három. Hát neked?”, „jön a
harmadik”.

És ezzel átbújt mellém az asztal alatt, hogy „még egy
pillanat”,
Mesélt, mesélve újra átbújt, s még mindig mesélve
elszaladt.

Átmásztam én is, hogy elszökésre, menekülésre
kész legyek,
Egyszer csak mégis délelőtt van, öten maradtunk,
részegek.

Egymás nyitott-könyv-életéből kihullott könyvjelzők
vagyunk,
Szavakba öntjük a közös eszmét, ami csak annyi:
még igyunk.

Repülő zúg a másik égen, kezdődő, pontos
napsütés,
Figuráit kirakja lassan a gyümölcsfák közé a
nemsötét,

Térey

Amikor a '90-es évek egyik legjelentősebb szövege, Kemény István: *Egy nap élet* című verse kötetben is megjelent, Térey János az egész életművet áttekintő tanulmányt írt a szerzőről.² Térey szerint Kemény pályája elején (*Játék méreggel és ellenméreggel*, 1987) egyaránt elzárkózott a maradék népiességtől és a Szabó Lőrinc verseiben véglegesedő Nyugat-stílustól, ezek helyett saját költészetét Weöres Sándor egyetemlegességére és Ady Endre retorikájára alapozta. A későbbiekben (*A koboldkórus*, 1993; *A néma H*, 1996) folytatódott ez a tendencia, expanziója nagyobb területekre terjesztette ki: a költő felfedezte a formaverseket, s a korábbi márványosság helyett fülbemászó, emlékezetes, homályos szövegekben, felülről végrehajtott, mesteri Rontásban adott hangot egyéni tapasztalatai esszenciájának. Elrontotta a kivonatokat. Szándékosan elhibázta saját sűrítményeit. Kegyetlenül és poétikailag roppant szigorúan viszonyult a múltra vonatkozó korábbi, saját ítéleteihez. Az *Egy nap élet* épp e törekvésen belül nyeri el saját kontextusát: halál-tematika, makulátlan szövetű nagyvers, egy osztálytalálkozó mérlege, nem sorozatdarab, nem is ciklus, hanem egyedi költemény, konfesszió jellegű „elbeszélés” és ráolvasásszerű „gyógyító szándékú” beszéd – koncentrált narráció és annak átfogó értelmezése. Ha viszont a központi mozzanat ebben az esetben is a Hiba, az egyéni tapasztalati esszencia felülről végrehajtott, mesteri elpusztítása (elrontott a kivonat, hibás a sűrítmény) akkor fontos lesz a kérdés: miben áll ebben az esetben a Rontás.

Hiba

A tétel, miszerint a hiba nem ellentéte, hanem része a tökéletes szépségnek, egyáltalán nem újdonság. (Pl. „Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban, mind az napban, kit mi eclipsisnek hívunk.”³) Az ezredforduló irodalmi szövegeiben azonban talán némiképp újszerű viszont, hogy ebben a felfogásban a hiba elsősorban nem esztétikai értékei, hanem inkább ismeretelméleti szerepe miatt fontos – a filozófia szá-

² Térey János, *Mi lett önből? avagy: Kemény István és akiknek nem kell*, Beszélő, 1996/7–8, 181–183.

³ ZRÍNYI Miklós, *Adriai tengernek Syrenaia*, Bécs, 1651. *Az olvasónak*. E hely tágabb kontextusáról lásd: SZÖRÉNYI László, *A Szigeti Veszedelem és az európai epikus hagyomány*, *Literatura* 1977/2, 27–39. és uő: *Hunok és jezsuiták*, Budapest, AmfipressZ, 1993. 15–24.

Fagyíért jön be egy család, a kocsmárosné a
kertbe ment –
Betelt a hetünk, és az Isten mégis csak teremt
és teremt...

Itt volna vége, de életemmel nem szolgáltam rá
erre sem,
Ha délelőtt volt, hát délután lett, haza a hatvan-
egyesen.

Mért mondjam ennél pontosabban, hogy nemsokára
meghalok
S nyers boldogság, vad reménytelenség együtt se tett ki
egy napot –

Az a nap kéne mégis, egyben, legalább az a
csonka nap,
Hisz máskor úgymint csak semmit mondok, és nekem is semmit
mondanak.

Annak a napnak a délutánján fél kettő körül
volna most,
Már annyit éltem volna eddig, hogy elég is lenne,
hogyan vagyok,

Bolyongásvégi nagy türelmet vinnék haza a
pénz iránt,
Erdőbe mennénk a gyerekekkel, úgy élnénk le a
délután,

Órára, tükörbe, más szemébe estig már nem pil-
lantanék,
Azon a napon mesélés utánig megtartana a
tartalék.

S ha alszanak már, kilenc után, el mezítláb akkor
menni csak,
Legvégül még kifutni innen, mint bölcsnek hitt, öreg
férfiak.

Fagyiért jön be egy család, a kocsmárosné a
kertbe ment –
Betelt a hetünk, és az Isten mégis csak teremt
és teremt...

Itt volna vége, de életemmel nem szolgáltam rá
erre sem,
Ha délelőtt volt, hát délután lett, haza a hatvan-
egyesen.

Mért mondjam ennél pontosabban, hogy nemsokára
meghalok
S nyers boldogság, vad reménytelenség együtt se tett ki
egy napot –

Az a nap kéne mégis, egyben, legalább az a
csonka nap,
Hisz máskor úgymint csak semmit mondok, és nekem is semmit
mondanak.

Annak a napnak a délutánján fél kettő körül
volna most,
Már annyit éltem volna eddig, hogy elég is lenne,
hogy vagyok,

Bolyongásvégi nagy türelmet vinnék haza a
pénz iránt,
Erdőbe mennék a gyerekekkel, úgy élnék le a
délutánt,

Órára, tükörbe, más szemébe estig már nem pil-
lantanék,
Azon a napon mesélés utánig megtartana a
tartalék.

S ha alszanak már, kilenc után, el mezítláb akkor
menni csak,
Legvégül még kifutni innen, mint bölcsnek hitt, öreg
férfiak.

Térey

Amikor a '90-es évek egyik legjelentősebb szövege, Kemény István: *Egy nap élet* című verse kötetben is megjelent, Térey János az egész életművet áttekintő tanulmányt írt a szerzőről.² Térey szerint Kemény pályája elején (*Játék méreggel és ellenméreggel*, 1987) egyaránt elzárkózott a maradék népiességtől és a Szabó Lőrinc verseiben véglegesedő Nyugat-stílustól, ezek helyett saját költészetét Weöres Sándor egyetemlegességére és Ady Endre retorikájára alapozta. A későbbiekben (*A koboldkórus*, 1993; *A néma H*, 1996) folytatódott ez a tendencia, expanziója nagyobb területekre terjesztette ki: a költő felfedezte a formaverseket, s a korábbi márványosság helyett fülbemászó, emlékezetes, homályos szövegekben, felülről végrehajtott, mesteri Rontásban adott hangot egyéni tapasztalatai esszenciájának. Elrontotta a kivonatokat. Szándékosan elhibázta saját sűrítményeit. Kegyetlenül és poétikailag roppant szigorúan viszonyult a múltra vonatkozó korábbi, saját ítéleteihez. Az *Egy nap élet* épp e törekvésen belül nyeri el saját kontextusát: halál-tematika, makulátlan szövetű nagyvers, egy osztálytalálkozó mérlege, nem sorozatdarab, nem is ciklus, hanem egyedi költemény, konfesszió jellegű „elbeszélés” és ráolvasásszerű „gyógyító szándékú” beszéd – koncentrált narráció és annak átfogó értelmezése. Ha viszont a központi mozzanat ebben az esetben is a Hiba, az egyéni tapasztalati esszencia felülről végrehajtott, mesteri elpusztítása (elrontott a kivonat, hibás a sűrítmény) akkor fontos lesz a kérdés: miben áll ebben az esetben a Rontás.

Hiba

A tétel, miszerint a hiba nem ellentéte, hanem része a tökéletes szépségnek, egyáltalán nem újdonság. (Pl. „Vagyon fogatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban, mind az napban, kit mi eclipsisnek hívunk.”³) Az ezredforduló irodalmi szövegeiben azonban talán némiképp újszerű viszont, hogy ebben a felfogásban a hiba elsősorban nem esztétikai értékei, hanem inkább ismeretelméleti szerepe miatt fontos – a filozófia szá-

² Térey János, *Mi lett önből? avagy: Kemény István és akiknek nem kell*, Beszélő, 1996/7–8, 181–183.

³ ZRÍNYI Miklós, *Adriai tengernek Syrenia*, Bécs, 1651. *Az olvasónak*. E hely tágabb kontextusáról lásd: SZÖRÉNYI László, *A Szigeti Veszedelem és az európai epikus hagyomány*, *Literatura* 1977/2, 27-39. és uő: *Hunok és jezsuiták*, Budapest, AmfipressZ, 1993. 15–24.

mára épp ebben az értelmezésben lesz érdekes. Bagi Zsolt 1998-as recenziója⁴ egy hiba-központú, 1997-es kötetet elemez,⁵ s eközben mutat rá a hibához való jelenkori viszonyok főbb irányaira. A purifikátor előbb megtalálni, majd kiiktatni igyekszik a hibát, hogy azután immár valóban tiszta filozófiát művelhessen. Az apologéta igyekszik felmutatni a hiba szabad játékát elfojtani igyekvő ideologikus purifikációt, és igazolni a hiba, mint transzcendentális lehetőségfeltétel elsőbbségét a tiszta gondolkodással szemben. A harmadik, új viszony Derridáé és Foucault-é: ők a hibát nem transzcendentálisan, hanem saját történetiségében igyekeznek felmutatni. Nem titkolható, hogy a magyar irodalmi szövegek hozzáállása apologetikusnak nevezhető. Ebben a rendben mozog néhány korabeli prózaértelmezés,⁶ hasonlóan jártak el a JAK Tanulmányi Napok előadói 2000-ben,⁷ továbbá PhD-értekezések bírálói és szerzői.⁸ Ezekben a megközelítésekben a sűrítményt, az esszenciát a szinekdoché, a pars pro toto logikája hozza létre: egy elem képviseli az összes többit („általánosítani egy elemből kell” írta egy helyütt Szijj Ferenc), ez a képviselő és a rasszizmus trópusa (az egyedi darabot már nem is kell megvizsgálni) – de hogyan lehet egy egyedi, tapasztalati esszenciát elrontani? Az *Egy nap élet* valójában három korábbi verset olvaszt össze *A koboldkórus* című kötetből: *Az osztálytalálkozó, A fiú* és a *Siratóférfiak* – ez a retorikai alapanyaga.

⁴ BAGI Zsolt, *Fiatalfilozófia születése (Kitolási szakasz)* Jelenkor, 1988/július-augusztus, 851–857. Főként: 854–856: *A hiba*.

⁵ SUTYÁK Tibor, *Hiba hiba hátán = Kitolási szakasz*, szerk.: KUKLA Krisztián–SUTYÁK Tibor, Budapest Balassi Kiadó–József Attila Kör, 1997 (JAK Füzetek 90), 129–168.

⁶ SZILASI László, Arany hiba. Kommentárok Németh Gábor (*különös megkönnyebbülés*) című szövegéhez, *Alföld* 1999/7, 46–59.; Uő, MAGGI (*Étel által történő helyettesítés és evés által történő emlékezés Krúdy Gyula Isten veletek, ti boldog Vendelinek! című novellájában*), *Literatura* 2002/3, 313–321.

⁷ Jelenkor 2001/1.: JAK Tanulmányi Napok 2000: *A hiba poétikája*.

⁸ FEKETE Richárd, *Kétkedő komolyság: Kemény István költői ethosza*, PhD-értekezés, Pécs, 2012. Témavezető: Dr. Z. VARGA Zoltán PhD. (PTE-BTK, MTA BTK ITI, 2012.) A védés érdekes mozzanatának tartom a következőt. „A nemrég megjelent *Összegyűjtött versek* kötetben – mely az értekezés kéziratának lezárásakor még nem állhatott a szerző rendelkezésére – a disszertáció 65–67. oldalán elemzett *A háború* című versben a hivatkozott sor az eredeti nyomdahibát javítva következőképpen szerepel: „vállat vontam, a pincébe mentem”. A disszertáció későbbi publikálásánál érdemes ez alapján a szövegváltozat alapján javítani ezt a fejezetet.” (SZÁNÁSI Zoltán bírálata) „*A háború* „vállalat vontam” szókapcsolata pedig szépen belesimult a hiba poétikájának koncepciójába, sajnáltam is, amikor az *Állástalan táncosnő* című gyűjteményes kötetben kiderült, tényleg csak nyomdahibáról van szó. A kiigazításokat köszönöm.” (FEKETE Richárd válasza)

Mi történik a megalkotás közben a korábbi tartalmakkal? Mit tesz e tartalmakkal a forma? Miképpen megy végbe ez a (megsemmisítő és megőrző) varázslat?

Csonka

Ha elhisszük azt, hogy a Kemény-vers narráció-értelmezés szerkezetű, akkor azonnal feltűnik, hogy a jelenlévők (33–13=20 fő) épp jézusi korban vannak (18+15=33 év). Bár létszámuk eredetileg nem bibliai, a távozók után (20–[2+1+1]=16 fő) előbb 16-an maradnak, majd az újabb távozók után (16–11=5 fő) öten – a 11 autó épp elég volt a távozó 11-nek. Könnyű a zsvaj, nagy szavak váltak azzá ezen a különös, roncsolt, de azért felismerhető Utolsó Vacsorán.⁹

A tanítványok lassan elfogytak (33–20–16–11=5). Öt ember maradt. A lírai én szavai („Betelt a hetünk, és az Isten mégis csak teremt / és teremt...”) a Földre szállt Jézus első feljegyzett megszólalását idézik: „Miótán Jánost fogságba vetették, elment Jézus Galileába, és így hirdette az Isten evangéliumát: Betelt az idő, és elközelített már az Isten országa: térjetelek meg, és higgyetek az evangéliumban.” (Mk 1, 14–15) Eljött a Megváltó. A Teremtés azonban ettől függetlenül folytatódik.

Erre, azt hiszem, talán az is utal, hogy a hazafelé vivő, Moszkva tér–Móricz Zsigmond körtér viszonylatú villamos száma (61) egybeesik a vers szerzőjének születési évével: 1961. És ezen a ponton valójában el is jutunk oda, amiről ez a vers valójában beszél: „Mért mondjam ennél pontosabban, hogy nemsokára meghalok / S nyers boldogság, vad reménytelenség együtt se tett ki egy napot.” A hét betelt. A nap azonban nem. A nap csonka maradt. Nem telt meg. A nyers boldogság és a vad reménytelenség rövid időszakai együtt sem, összeadva sem tesznek ki egy napot. Az egész nem létezik. Nem jöhet létre. Nincs összegzés. Nincs szinekdoché. Az élet eleve hiányos, ekliptikus, akár a Nap. Hiányzik belőle valami. Ezt a miattunk hiányos valamit („életemmel nem szolgáltam rá erre sem”) nem lehet esszenciává gyúrni, nincsen semmiféle összegzés. A repülő egy másik égen zúg. Oda, abba a világba, arra a másik helyre kell majd egyszer meztláb kifutnunk.

⁹ Kemény verse 1994-es. Mint tudjuk, korunk hőse, STADLER József 1993 decemberében 22 festményt vásárolt, például Leonardo DA VINCI *Utolsó vacsora* című festményét. Az igazi *Utolsó vacsora* 1498-ben készült, és máig a milánói Santa Maria delle Grazie refektóriumának a falán látható.

Ezredvég

A magyar ezredvég a szinekdochék veszélyes korszaka volt: nem jutsz el oda, nem kapod meg, nincs, nem létezik. Most csak három példát hozok – három szöveget, egymást értelmező kontextusként.

Hogy elérjek a napsütötte sávig,
hol drapp ruhám, fehér ingem világít,
csorba lépcsőkön fel a tisztaságig,
oda, hol szél zúg, fehér tajték sistereg,
komoran feloldoz, közömbösen fenyeget,
émelygés lépcsői, fogyni nem akaró mínusz-emeletek,
nyári hajnal, kilencszázhatvanegy.

(Petri György: *Hogy elérjek a napsütötte sávig*, 1990)

Nem kérek mást Uram csupán a jussom
Bár lelkeim égő kárhozatra jusson
Hadd ízleljem utolszor azt a mézet
A múltó édes evilági létet
Egy csöppbe pillanatba sűrűsödve
Aztán taszíts a legmélyebb gödörbe

(Baka István: *Egy csepp méz*, 1993)

Mért mondjam ennél pontosabban, hogy nemsokára meghalok
S nyers boldogság, vad reménytelenség együtt se tett ki egy napot

(Kemény István: *Egy nap élet*, 1994)

Nem. Nincs ez a sűrítés. Nem kapod meg egyben. Mert nincs is. Nem létezik az, amit össze lehetne sűríteni. A szinekdoché masinája üresen zörög. Semmiképpen sem akarom azt állítani, hogy a retorikai műveletek történeti vizsgálata a jövőbelátás képességét mutatná az ezredvég verseiben. De az azért kétségtelen, hogy a rendszerváltás utáni diadalittas évtized lassú letelével valóban leszűkültek az összegezhető egyéni életek lehetőségei, odalettek a – szinekdochikus értelemben is – daliás idők.